



Јована САВЕВСКА
 Филозофски факултет - Скопје
 jovana.save@gmail.com

***On the Cross-path of Cultural Ideas:
 Macedonia, the Balkans, Southeast Europe – heritage, management, resources,
 Collection of Papers, Faculty of Philosophy Publisher***

Во периодот 24 - 26 септември, 2019 година, Филозофскиот факултет во партнерство со Националната Галерија организираше меѓународна конференција во Охрид со наслов “На крстосницата на културните идеи: Македонија, Балканот, Југо-источна Европа – наследство, менаџмент, ресурси” посветена на грижата за заштита и управувањето со културното наследство на Регионот. Во рамките на програмата, учествуваа професори и експерти за заштита и менаџмент на културното наследство од девет европски земји: Македонија, Србија, Словенија, Бугарија, Франција, Шпанија, Австрија, Германија и Израел, претставувајќи ги најновите истражувачки резултати од сферата на заштитата на: археолошките локалитети, сакралните споменици, споменичните комплекси, музејските поставки, истовремено промовирајќи ги новите принципи, ме-

тодологии и технологии за заштита и менаџирање на различните компоненти на историското, археолошкото, уметничкото и литерарното наследство. Од Филозофскиот факултет учествуваа професори од институтите за Историја на уметноста и археологија, Историја и Класични студии со свои реферати посветени на сегашната состојба на монументите и археолошките локалитети зачувани на македонската територија и влијанието на таа состојба врз понатамошното проучување на нивните материјални и естетски одлики. Учество на Конференцијата зедоа и нивни колеги од музејските и галериските институции, научните институти и приватните високообразовни сектори кои ги презентираа сопствените искуства во проучувањето на културното наследство од различни периоди и од разновидни тематски хоризонти. Претставниците на институциите

од споменатите европски земји укажаа на проблемите поврзани со истражувањата, заштитата и управувањето со културните ресурси и ги разменија своите идеи за идните потфати кои би овозможиле заштитено, соодветно третирано и самоодржливо културно наследство. Голем дел од учесниците на Конференцијата ги приложија своите трудови, од кои професорката Елизабета Димитрова и професорката Ирена Теодора Весевска го приредија овој репрезентативен Зборник како белег за еден настан, опуштен по атмосферата, пријатен по активностите, но продуктивен по реализираните сесии посветени на културните идентитети, галериското работење, археолошките проблеми и дилеми, заштитата и менаџирањето на она што е обележје на Македонија, на Балканскиот регион и пошироко, на Европскиот континент. Во издавачкиот одбор на овој Зборник беа вклучени Проф. д-р Ратко Дуев, Проф. д-р Елизабета Димитрова, Проф. д-р Ирена Теодора Весевска, Проф. д-р Рамадан Хусеин, Проф. д-р Предраг Новаковиќ и Јована Савевска.

Зборникот насловен *On the Cross-path of Cultural Ideas: Macedonia, the Balkans, Southeast Europe – heritage, management resources, Collection of papers from the international conference held in Ohrid in september 2019* содржи 17 научни трудови презентирани на споменатата конференција, форматирани во вид на истражувачки текстови во кои се обрнува академско внимание на проблемите и прашањата кои нè засегаат сите нас - дали правиме доволно секој за своето културно наследство, дали можеме да ги примениме прекураторските идеи на она што како културно наследство го дефинира нашиот национален, цивилизациски или современ граѓански идентитет, колку се вложува во археолошките истражувања и како се третираат локалитетите кои некогаш претставувале приоритет на целата културна заедница, зошто сакралните споменици се оставени на милоста на донаторите, а не на грижата на институционалните авторитети, зошто истражувањата во континуитет одат напред, а заштитата стои во некое неодредено место и многу други слични прашања. Оттука, за особено значајни ги сметаме прилозите во овој Зборник кој во прилично критичка форма, се однесува на заштитата како потреба, менаџирањето како задача и ресурсите како неопходност.

Првиот труд во Зборникот е авторизиран од професорите Тони Филиповски и Михајло Поповиќ, носи наслов *Antique and Medieval Cultural Heritage in Macedonia during the World War I Based on German and Austrian Archival Evidence* и се обидува да ги евидентира културните локации (цркви, манастири, археолошки остатоци) на територијата на таканаречениот Солунски или Македонски фронт. Притоа, авторите споменуваат неколку цркви од 19 век во околината на Битола (Св. Христифор, Св. Никола итн), кои биле оштетени во текот на битките, како и фактот за откривањето на базиликата во Паликура од страна на германската

армија во 1916 година, со што фрлаат светлина и на, условно кажано, позитивната страна на Првата светска војна, односно на ангажманот на некои индивидуи одговорни за откривањето на делови од културното наследство на современа Македонија. Иако споменатите цркви не се валоризирани ниту категоризирани од страна на националните или регионалните институции кои се грижат за културното наследство, трудот ги споменува како локации на кои претходно се одржувала религиозна служба, прекината поради нивното демолирање во текот на воените активности.

Даниела Тошева, професор на Меѓународниот Славјански Универзитет во Свети Николе има интересен и значаен прилог во Зборникот, насловен *The Ethnic Diversity in Timarion's Journey*. Како еминентен класичар, авторката ја анализира содржината на византискиот сатиричен состав наречен Тимарион според главниот лик во приказната и неговото патување на една значајна релација во средновековната епоха која започнувала во Константинопол, а преку Солун водела до Адот. Притоа, во текстот се споменуваат и многу топоними од околината на Солунската метропола и на подрачјето на древна Македонија, а од особено значење се етничките референци дадени на луѓето кои присуствуваат на големиот Солунски панаѓур. Трудот на Даниела Тошева ја истражува токму референтоста на етничките квалификативи, спомнати во сатиричната сторија и нивната валидност во реалниот, како и во подземниот свет. Методолошки одлично структуриран, трудот посветен на патешествието на Тимарион е всушност слика за социјалната дегенерација на византискиот свет, чии антички корени очигледно и неминовно се распаѓаат кон крајот на 14 и во почетокот на 15 век.

Маја Чанкуловска Михајловска, историчар на уметноста и куратор во Националната галерија на Република Македонија во својот труд ни ја претставува улогата и функцијата на својата матична институција во трудот со наслов *The National Gallery as a Cultural Hub*. Притоа, таа нè запознава со историјатот, односно со процесот на формирањето на Националната галерија како културна институција во 1948 година, со нејзините програмски цели дефинирани од културните политики на 50тите години на минатиот век, со нејзиното осовременување и модерните цели и задачи, како и со просторните капацитети на оваа институција, која во текот на своето работење организираше огромен број на самостојни и групни изложби на домашни и странски ликовни уметници, а поседува и вредна постојана поставка со исклучително естетско значење. Исто така, Маја Чанкуловска во текстот дава и прецизни информации за ликовниот фонд на Националната

галерија и за начините на нејзиното работење во домени на изложбените и заштитните активности.

Една од гостинките на минатогодишната конференција, Јасна Јованов од Сремска Каменица во Зборникот приложи свој труд посветен на три симболистички уметници од колекцијата на Националната галерија, со што се надоврзува на трудот на Маја Чанкуловска и на нејзината констатација за вредните ликовни артефакти кои се чуваат во оваа културна институција. Во трудот *Three Symbolist Painters in the Skopje National Gallery Collection*, Јасна Јованов ги издвојува Марко Мурат, Стефан Алексиќ и Леон Коен – ликовни авторитети и пионери на артистичниот симболизам од преодот на 19 во 20 век. Во својот труд, за секој од нив, Јасна Јованов дава основни податоци, но акцентот на нејзиното истражување се четири дела на овие симболистички великани од територијата на некогашната Југословенска федерација во кои се гледа влијанието на Минхенската школа врз нивната авторска формација. Тоа се делата – Внатрешноста на црквата посветена на Св. Василиј во Дубровник на Марко Мурат, Сегединскиот гостилничар и Автопортретот на Стеван Алексиќ, како и Жена која се моли на Леон Коен. Анализирајќи ги овие платна на тројцата пионери на Балканскиот романтичен симболизам, Јасна Јованов ни ја пренесува церемонијалната, ритуалистичка, празнична и сатирично-меланхолична атмосфера на југословенската ликовна сцена од крајот на 19 и почетоките на 20 столетие.

Две репрезентативни гостинки кои дојдоа од Нови Сад, на конференцијата направија одлична презентација за начинот на кој ја менаџираат галеријата на Матица Српска со свои сопствени сили, а најмногу со своите исклучително инвентивни идеи. Нивните имиња се Тијана Палковљевиќ Бугарски и Даниела Королија Црквењаков, а насловот на нивниот труд во Зборникот гласи – *Strategic Planning and Building Audience at the Gallery of Matica Srpska from Novi Sad*. Со голем ентузијазам и посветеност, двете кураторки во својот текст објаснуваат како успеале својата институција, почнувајќи од 2004, да ја трансформираат од конвенционален галериски простор во активна културна структура и да го зголемат не само бројот, туку и квалитетот на активностите, како и да ја мотивираат публиката од различни општествени слоеви и од различни старосни групи да учествува во разновидните ликовни активности. Тие го презентираат стратешкиот план за освременување на самата институција и на нејзините одделенија што резултирало со многубројни едукативни, оперативни, изложбени и останати постигнувања.

Професорот Кирил Пенушлиски од Еуропа Прима меѓународниот универзитет во Зборникот се претставува со труд кој ги сумира и синтетизира културните политики на Македонија како дел од некогашната Југословенска федерација во сферата на ликовното делување, претставување и бивствување. Во трудот именуван *Yugoslav Cultural Policy in Macedonia: The Expression of the Macedonian National Identity, 1941 – 1991*, Пенушлиски брилијантно објаснува што се случувало во уметничките кругови на македонската ликовна сцена, кој ја креирал естетската димензија, на што се должат успехите или неуспехите на македонските ликовни уметници и слично. Сепак, акцентот во трудот на Кирил Пенушлиски е ставен на определени репрезентативни примери на ликовни дела (главно амбиентални), со кои е изграден идентитетскиот карактер на македонското творештво вон матрицата на идеолошко изразување диктирана од Југословенските центри на моќ. Меѓу делата, посебно место во трудот на Пенушлиски заземаат – иконичниот Македониум и мермерниот Скршен синцир на Јордан Грабуловски во Крушево, бронзената фигура на Гоце Делчев авторизирана од Љубомир Далчев во Скопје и други примери.

Building Socialist Art Together: Cultural Exchanges between Romania, Yugoslavia and Bulgaria in the Aftermath of World War 2 на Ирина Карабас од Националниот уметнички универзитет во Букурешт претставува прилог кон анализата на еден период кој за многумина значи епоха на величање на комунистичките идеи во медиумот на визуелните уметности, особено на троегето на трите споменати држави. Од свој аспект, професорката Карабас поаѓа од политичките и идеолошките платформи на социјалистичките држави во раните 50ти години на 20 век и ја објаснува потребата од прекуграничната соработка по пат на организирање изложби на уметниците на билатерално или трилатерално ниво. Притоа, ги истакнува имињата кои во тоа време ги изградиле фундаментите на социјалната уметност проникната со херојскиот дух на поствоената доба која ги славела народните избраници, го истакнувала работничкиот карактер на времето, ги скицирала познатите и препознатливи локации ситуирани на морските ривиери и ги портретирала претседателските ликови.

Transdisciplinarity and Transmediality as a Possible Model of Protecting the Moving Cultural Heritage (cultural policy, digitalization, contemporary art) е труд на магистер Ана Франговска, куратор во Националната галерија на Република Македонија и предавач на Институтот за историја на уметноста на Филозофскиот факултет. Впечатлива во приодот кон истражувањето на културното наследство од современиот период, инвентивна по третманот на аналитичките категории и

инспиративна по идејните решенија за ребрендирање на поимите и процесите во македонското современо творештво, Ана Франговска ја претставува светлата точка во темните културни коридори на последната декада. Се работи за текст кој упатува на еден сеопфатен, интердисциплинарен и авангарден пристап кон заштитата на културното наследство (поточно, музејските и галериските артефакти), а кој почива на холистички премиси, со други зборови природ кој не може да биде независен, односно индивидуален, туку треба системски да ги земе предвид сите структурални елементи како што се културните политики, стратешките ориентири, примената на дигитализираните технолошки инвенции, конзерваторските принципи и процесите на менаџирање. Особена доблест на трудот на Ана Франговска претставува експозицијата на трансдисциплинарноста и трансмедилноста како поими, постапки и процеси, без кои не може да се замисли современото управување со културните ресурси на ниво на музејските и галериски институции, но и пошироко.

Archeological Topography of the Old Towns and Fortresses around Lake Ohrid е насловот на трудот во кој професорот Виктор Лилчиќ Адамс создава академска панорама на археолошкиот пејзаж во Охридскиот регион преку мапата на древните градови и тврдини кои во Антиката и во Византиската епоха го сочинувале урбаниот хоризонт на овој дел од македонската територија. Систематски и многу педантно, Виктор Лилчиќ Адамс не само што исцртува картографски приказ на урбаните конфигурации на регионот околу Охридското Езеро, туку и го надополнува својот текст со богат материјал од вредни илустративни прикази во вид на мапи, фотографии, цртежи исл, кој ја надополнува живописната слика на археолошки локалитети убицирани и лоцирани во текот на неговите долгогодишни рекогносцирања, мерења, истражувања и археолошки патувања.

Професорката Ирена Теодора Весевска, во Зборникот го приложи својот труд насловен *Reconstructing Or Deconstructing the Space In Time? The Case of Skopje Fortress*. Иако сите се секаваме на големата кампања за истражување на Скопското Кале иницирана од Управата за заштита на културното наследство и нејзиниот тогашен директор, господинот Паско Кузман (2006 – 2010 година) како на еден од најзначајните потфати во современата археолошка наука и практика, се чини дека приказната за систематска теренска анализа на Скопската тврдина со стратиграфски распон од Антиката до Отоманскиот период не ја доби завршницата која ја очекувавме, и покрај сериозниот стратешки природ и ангажманот на македонските археолошки авторитети и нивните соработници. Поаѓајќи од значењето на сето она што се откри при истражувањето

на Скопското Кале, особено богатството на движниот материјал, како и на архитектонските структури, Ирена Теодора Весевска во својот прилог го таргетира клучното прашање – каква е состојбата на овој локалитет сега, кои се причините за тоа и каква археолошка и општествена иднина има Скопската тврдина, која во текот на историјата, а особено во средниот век стражарела над метрополата со богатата констелација на историско-политички и културни компоненти.

Професорот Антонио Јакимовски, ги претстави своите истражувања на Античкиот театар во Скупи, кои, во една мошне прегледна форма се синтетизирани во неговиот труд во Зборникот насловен *Project Ancient Theatre Scupi 2013 – 2017*. Притоа, упатува на хронолошките фази во истражувањето на овој значаен објект со важна социјална улога во рамките на античкиот град и на активностите кои се однесуваат на неговото проучување, на заштитните активности, на конзерваторските постапки, на реставрацијата и реконструкцијата на овој најголем антички театарски објект со јавна функција на територијата на Република Македонија. Исто така, Антонио Јакимовски во својот труд ја дефинира и структурата на театарот како архитектонска целина и укажува на неговото живеење и функција во античката епоха се до крајот на 4 век. Се работи, повторно, за значаен проект насочен кон систематско истражување на еден од најзначајните јавни објекти од древната епоха на нашето подрачје, кој, иако можеше да добие и активна современа функција со атрактивни активности, остана во категоријата археолошки подвизи, кои останаа затворени до ден денес.

За разлика од претходно споменатите трудови во кои авторите ги експлицираат резултатите од сопствените теренски ангажмани и истражувања на определени археолошки локалитети во Македонија, професорката Татјана Филиповска во текстот *Macedonian Cultural Heritage as a part of the World's Treasure – towards the improvement of its management* укажува на богатата ризница на културна оставнина во границите на нашата држава, во која, покрај археолошките локалитети, значајно место заземаат средновековните сакрални монументи, меѓу кои ги издвојува црквата Света Софија во Охрид – катедралниот храм на Архиепископијата од 11 век, црквата Свети Пантелејмон во Горно Нерези и црквата Свети Ѓорѓи во Курбиново од 12 столетие, како и црквата Света Богородица Перивлепта во Охрид од крајот на 13 век. Укажувајќи на нивните архитектонски и ликовни квалитети, Татјана Филиповска ги споменува и заштитните мерки кои, со помош на меѓународните институции и организации, биле имплементирани на овие значајни споменици во текот на 20 век.

Во трудот *On the Path from Kurbinovo to Pološko: the Picturesque Macedonian Genre and Its Historic Destiny*, Елизабета Димитрова ги издвојува средновековните сакрални монументи на кои им се потребни ургентни заштитни интервенции поради оштетување, запоставеност и/или деструкција на нивната архитектонска структура или на нивниот ликовен аранжман. Притоа, авторката укажува што би изгубила историјата доколку не се преземат конзерваторски активности за заштита и санација на живописот во: Свети Ѓорѓи во Курбиново, Света Богородица Перивлепта во Охрид, Свети Ѓорѓи во Старо Нагоричино, Свети Никита во Бањани и Свети Ѓорѓи во Полошко – ремек дела на византиското сликарство на македонската територија, кои и покрај огромното значење, не ја добиваат институционалната поддршка, која, по дефиниција, им припаѓа. Во дискурсот за важноста на фрескоансамблите во наведените споменици, Елизабета Димитрова, укажува на хоризонтот на ликовните жанр мотиви, кои како ретка категорија во средновековното сликарство, јасно упатуваат на уметничката слобода на авторите и на нивната творечка инвенција.

Еден од најдобрите познавачи и активен набљудувач на заштитните процеси во нашата држава, д-р Панче Велков, Претседател на здружението Македонида, кое се бави со заштита на спомениците и едукација, во својот труд *Management of Change of Heritage Sites in Macedonia. Two Examples of Conservation of Sacred Sites in the City of Skopje and in the Region of Prespa*, укажува на неопходноста од промена на ставовите и приодот кон управувањето со културното наследство, особено од нулта категорија, како што се Мустафа пашината џамија во Скопје и црквата Свети Ѓорѓи во Курбиново. Со оглед на тоа што Панче Велков бил вклучен во проектите за планирање и имплементација на активностите поврзани со заштитата на овие два споменика, а поаѓајќи од своето меѓународно искуство, како и од европската едукација, тој упатува на меѓународните конвенции кои мора да се почитуваат при елаборирањето на потребите од заштитните активности, како и од естетските премиси карактеристични за периодот од кој потекнуваат монументите кои се предмет на конзерваторски третман. Во таа смисла, Панче Велков во трудот со право упатува на грешките и произволностите во конзервацијата на Мустафа Паша џамијата и на недоследностите во претходните конзерваторски потфати во Курбиновскиот храм.

Гостинот од Франција, Ерве Декломеснил, во својот труд насловен *Highlighting the Value of Architectural Heritage. The Example of St. George at Kurbinovo* ни одржува лекција како треба да ги вреднуваме архитектонските и амбиенталните квалитети на црквата Св. Ѓорѓи во Курбиново, што се очекува од европските

експерти да се направи со таков елитен споменик, како тоа треба да се оствари и како би требало да изгледа еден систематски потфат за заштита на средновековен храм со високо валоризирана естетска димензија. Со оглед на тоа што господинот Декломеснил ја има посетено Македонија повеќе пати, мошне добро е запознаен со проблемите кои се однесуваат на заштитата на Курбиновскиот храм, а беше и еден од главните говорници на семинарот организиран од д-р Панче Велков, реализиран од Управата за заштита на културното наследство во 2018 година на кој беа изнесени сите конструктивни идеи околу конзервацијата на црквата Свети Ѓорѓи во Курбиново, тој во својот труд презентира виртуелна слика како треба овој исклучително значаен средновековен споменик да изгледа на крајот од заштитниот процес.

М-р Мишко Тутковски и м-р Ана Алексова, двајца млади истражувачи, во Зборникот приложија храбар и ангажиран труд кој носи и соодветен наслов *How to Protect the Archeological Heritage from the Heritage Authorities? Towards a holistic approach in the protection and management of the archeological heritage in the Republic of Macedonia*. Мишко Тутковски, кандидат доктор по археолошки науки и член на археолошката екипа во Националната институција Стоби и Ана Алексова од Одделението за меѓународна соработка во Управата за заштита на културното наследство во својот текст го констатираат сегашниот актуелен статус на правната и на институционалната рамка за заштита на археолошкото наследство, ја детектираат ситуацијата во која се наоѓаат археолошките локалитети на кои во периодот од 2007 до 2017 година се вршени систематски археолошки ископувања и укажуваат на недоследностите кои останале како потсетник за лошото функционирање на инволвираните институционални авторитети. Оттука, Мишко Тутковски и Ана Алексова ги таргетираат неопходните постапки, активности и процеси, кои, во согласност со меѓународните конвенции, би требало да овозможат подобро функционирање на системот за заштита и управување со археолошкото наследство, односно апелираат кон севкупност на планирани, осмислени и самоодржливи начини на менаџмент на археолошките локалитети.

Последниот труд во Зборникот од минатогодишната Конференција носи наслов *Information System DAGIS 4.0. A Software for the Museums in the Republic of Macedonia*, и е авторизиран од Тошо Спиридонов и Свилен Стојанов од Националниот истражувачки клуб на УНЕСКО во Софија, Република Бугарија. Во својот труд Тошо Спиридонов и Свилен Стојанов ги објаснуваат техничките компоненти на софтверот кој ќе ги организира визуелните и останатите податоци во

заедничка платформа за репрезентативно претставување на локалитетите и нивните највредни артефакти. Така, археологот Тошо Спиридонов и информатичкиот инженер Свилен Стојанов на најпрактичен начин ја експлицираат функционалната компонента на информатичкиот ДАГИС систем 4.0. како мулти-структурна дата база која може да се користи за повеќе различни намени, а би дала јасна слика за картографските, историските, социо-културните и практичните компоненти на внесените податоци.

За жал, сите учесници на Конференцијата, посветена на грижата за заштита и управување со културното наследство, не успеаја да ги приложат своите трудови поради многубројните теренски, научни и едукативни обврски, но тие кои ги испратија своите

прилози создадоа една вредна збирка на текстови која се однесува на археолошкото, историското, книжевното и ликовното наследство од антиката се до рецентните години. Со изнесените искуства во справувањето со процесите на истражувањето и заштитата, со идеите за подобрување на управувањето со културното наследство, со критиката кон институционалните авторитети, со предлозите за понатамошно складирање на податоци и фотодокументација, како и со укажувањето на ургентните проблеми на културните вредности во нашата држава и насоките за меѓународно инволвирање на веќе потврдени експерти во заштитата и менаџментот, овој Зборник ја оствари својата цел – да биде сведок на актуелните состојби и да понуди решенија за нивно надминување.